

Петро САБАТ (Львів)

ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА ФОРМУВАННЯ БОГОСЛУЖІННЯ ПАССІЇ У КИЇВСЬКІЙ ЦЕРКВІ

Вступ

З настанням Великого посту Церква пропонує вірним велике різноманіття особливих молитов і богослужінь, які допомагають відкрити у собі покайний дух і достойно пройти шлях Великого посту. Всі ці твори церковної піснетворчості молитви і богослужіння у більшості є давнього походження і глибоко закорінені в літургійній практиці Церкви. Серед них, однак є одне богослужіння, яке є досить пізнього походження і не має відображення в церковному Уставі (Типіконі), – це богослужіння називається *Пассія*¹. Над історією виникнення цього богослужіння (яке звершується через чин чи чинопослідування) в Київській Церкві, над його формуванням в ході історії та статусом у сучасній літургійній практиці хочу сьогодні коротко застановитись разом із вами.

Історія виникнення чину Пассії у Київській Церкві

Сам термін *пассія* походить від латинського слова *passio*, що означає *страждання, терпіння, хвороба*². На Заході у XVI – на початку XVII ст. вперше з'являються молитовні практики зі схожою назвою, яку згодом запозичують протестанти та православні. Західна традиція виконання *Пассій* була більш схожою на театральну виставу, під час якої декілька священників (інколи одягнутих у відповідні костюми) в ролях читали фрагменти з євангельського опису страстей Господніх. Читання часто супроводжувалося

¹ Пассія – церковна відправа, яка здійснюється в перші чотири тижні Великого посту; див.: Г. Дьяченко. *Полный церковно-славянский словарь со внесением въ него важнейших древне-русскихъ словъ и выражений*: У 2 т., т. 1. Москва 1899, с. 409; *Етимологічний словник української мови*: У 7 т., т. 4. Київ 2004, с. 302; *Словник церковної лексики // Повернення до Божого Храму*. Київ 2004, с. 100.

² *Етимологічний словник*, т. 4. с. 302; *Сучасний тлумачний словник української мови*: 60 000 слів. Харків 2007, с. 526; *Універсальний словник української мови*. Тернопіль 2005, с. 546; *Латинско-русский словарь*: ок. 50 000 сл. Москва 1976, с. 730.

музикою і співом. Деякі західні композитори, наприклад, Йоганн Себастьян Бах, писали музику для *Пассій* (маємо Страсті від Матея, Страсті від Йоана)³. Змістом *Пассій* було співпереживання з Христом останніх днів Його земного життя, а особливо Його Хресної Смерті.

У XVI – на початку XVII ст. через домініканські костели, число яких збільшувалося на території України, і до українського православного середовища проникають театралізовані елементи католицьких церковних відправ у вигляді пассійних містерій, змістом яких було зображення страстей Христових⁴.

На початку XVII ст. особливою популярністю у православних християн користувалися католицькі богослужіння⁵, а особливо Хресні дороги і *Пассії*. Тому, щоб позбавити православну паству спокуси йти в католицькі костели на ці богослужіння, настоятель Києво-Печерської Лаври, архимандрит Петро Могила вирішує перенести цей богослужбовий обряд в практику Православної Церкви, звичайно очистивши його, попередньо, від усього того, що в ньому не узгоджувалось з переконанням та духом православ'я⁶.

Постанову про встановлення чину *Пассії* для богослужіння було прийнято на Київському Соборі 1629 р., а її упорядником, звичайно, стає настоятель Києво-Печерської Лаври архимандрит Петро Могила⁷.

Соборова постанова 1629 р. про встановлення чину *Пассії* поклала початок вживання його в богослужбовій практиці Київської Митрополії.⁸ В XVII ст. це богослужіння починає поширюватись у Київській митрополії. Спочатку,

---

³ П. У. Чинопоследование Пассии: Исторический очерк и порядок совершения // *Журнал Московской Патриархии* (1964/4) 56–57.

⁴ М. Петров вказує на те, що «перші спроби [...] духовного південноросійського театру носили суто містичний характер, а іноді супроводжувались також відправленням церковної служби». Тут він має на увазі звершення драми-пассії (на тему страстей Христових) і мораліте (повчально алегоричної драми); див.: *Хрестоматія давньої української літератури*. Київ 1949, с. 220.

⁵ С. Булгаков не уточнює, що це за богослужіння, та не подає їхньої структури; див.: С. Булгаков. *Настольная книга для священно-церковно-служителей*. Харків 1900, с. 556–557.

⁶ Там само.

⁷ П. У. Чинопоследование Пассии, с. 56–57.

⁸ Г. Булгаков, описуючи запровадження чину *Пассії*, спирається на розповідь ченця Києво-Михайлівського монастиря, який був сучасником та очевидцем собору 1629 р. «въ великій постъ». У цій розповіді не повідомляється структура цього чинопослідування, ані де і коли воно повинно здійснюватися; черець подає лише його латинську назву *Sancti Jezu Christi incrutia* з грецьким відповідником *πάσσια*; див.: Г. Булгаков. *Западно-Русские Православные Церковные Соборы, как органы церковного управления*. Курск 1917, с. 171–172.

за словами С. Булгакова, «православныя пасіи» були введені в Київському Братському монастирі, а згодом вони поширилися не тільки по інших церквах Київської єпархії, але і в сусідніх з Києвом єпархіях⁹.

Запровадження чину Пасії передбачало глибокі роздуми над стражданнями Спасителя на Голгофі, та було певною відповіддю Київської Церкви на обрядові практики Західної Церкви (Містерії, Пасіони, «Хресну Дорогу», «Святу Годину» та ін.), які потягами за собою велике число вірних. Важливо підкреслити, що медитативна насиченість *пасійних богослужінь* у XVI–XVII ст. відповідала містичному спрямуванню релігійних пошуків людини « посиленню особистого чинника в процесі богопізнання »¹⁰.

Чин Пасії вперше з'явився друком в Цвітній Тріоді 1702 р. в Києво-Печерській Лаврі. Він був поміщений в кінці книги, як додаток до звичайного церковного уставу¹¹. Дозвіл на включення чину Пасії до богослужінь Цвітньої Тріоді дав тодішній Києво-Печерський архимандрит Йоасаф Крюковський.

У Тріоді Цвітній 1702 р. говориться, що під час чотиридесятиці Великого посту по п'ятницях на малих повечір'ях в церквах «нарочитихъ монастирськихъ» і «соборнихъ мірскихъ» за установою святої пам'яті православного і блаженного митрополита Київського Петра Могили радиться читати страсні Євангелія по дві глави від кожного євангелиста із *прип'яваніємъ «ГЛА́ВА стѣ́темъ твои́мъ ГД́и»* – перед читанням і по закінченні читання Євангелія¹².

Згідно Цвітньої Тріоді 1702 р. Пасія звершується в чині малого повечір'я священиком і дияконом, які мають бути одягнутими в чорні ризи. Після молитов «*Несквѣрнаа, неблазнаа, нечлѣннаа, прѣчѣтаа, чѣтаа дѣо, вѣгонеѣсто влѣце, ѡже вѣа слова челоѣккѣмъ прѣсла́внымъ твои́мъ рѣтѣомъ соедни́вшалъ*» і «*И́даждѣ на́мъ влѣкѣ, на го́нѣ грдѣщымъ покѣй тѣла ѡ дѣши*» приписується співати комусь з клиру посе-ред церкви стихирі Великої П'ятниці «*Тебѣ, ѡдѣищагоса свѣтомъ ѡкѣ рѣзон*»¹³.

По закінченні співу стихирі Великої П'ятниці та після звичайних возгласів, які передують читанню Євангелія, відбувається дзвоніння у великий дзвін та слідує читання на амвоні перед святими царськими дверима євангельської розповіді про страждання Спасителя.

⁹ С. Булгаков. *Настольная*, с. 556–557.

¹⁰ Ігор Ісиченко, архиеп. *Історія Христової Церкви в Україні*. Харків 2008, с. 172.

¹¹ Приложение на похвалу Божію ко уставу церковному // *Тріодь Цвітна*. Київ 1702, арк. 5 зв.

¹² Приложение на похвалу Божію ко уставу церковному, арк. 5 зв.

¹³ Там само, арк. 5 зв.–6.

В першу п'ятницю посту читається Єв. від Матея, 26 і 27 глава від зачала 107 до 114 включно¹⁴.

В другу п'ятницю посту читається Єв. від Марка, 14 і 15 глава від зачала 63 до 69 включно¹⁵.

В третю п'ятницю посту читається Єв. від Луки, 22 і 23 глава від зачала 108 до 111 включно¹⁶.

В четверту п'ятницю посту читається Єв. від Йоана, 18 і 19 глава від зачала 58 до 62 включно¹⁷.

По закінченні читання відповідного євангельського тексту співається стихира Великої Суботи «Прїидїте, ѡблѣжимъ іѡсифа прїснопáматнаго», в якій вірні звеличують церковною піснею Йосифа Ариматейського, таємного учня Христа, який, прийшовши до Пилата, випросив у нього дозвіл зняти з хреста Тіло Ісуса Христа, його загорнув в похоронні пелени і поклав у гріб¹⁸. Далі в чинопослідуванні Пассії згідно Цвітної Тріоді 1702 р. слідує спів, як на дев'ятому Часі Великої П'ятниці: «Покланѣмса Стѣтемъ твоимъ Хрѣте» (двічі), а за третім разом – «Покланѣмса Стѣтемъ твоимъ Хрѣте, покажи намъ ѡ Главное Твое Воскрѣніе»¹⁹. Після цього продовжується мале повечір'я співом тропаря: «Помлѡй насъ Гї помлѡй насъ» та за порядком звичайним закінчується мале повечір'я²⁰.

Формування чину Пассії в українських церквах

Чин Пассії у середині XVII ст., та на початку XVIII ст., як бачимо, був додатком до малого повечір'я у першу, другу, третю і четверту п'ятниці Великого посту. Він звершувався в українських церквах Київської Церкви і був послідовним читанням євангельських фрагментів про останні дні та години земного життя Спасителя нашого Ісуса Христа. До нього долучалися піснеспіви, взяті із богослужіння Великої П'ятниці та Великої Суботи. Чин Пассії, як правило, також містив у собі проповідь священнослужителя (після читання Євангелія).

Досліджуючи чини Пассії у Церквах Київської традиції (візантійсько-слов'янського обряду) можна зробити висновок, що майже до кінця XIX ст.

¹⁴ Приложение на похвалу Божію ко уставу церковному, арк. 5 зв.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Там само.

¹⁷ Там само.

¹⁸ Там само, арк. 6.

¹⁹ Там само.

²⁰ Там само.

цей чин був досить поширений в єпархіях Київської митрополії (на території України), і був маловідомий поза межами України в єпархіях РПЦ. На це вказують також С. Булгаков²¹, Г. Дьяченко²², К. Нікольський²³, К. Слепінін²⁴, а також статті в періодичних виданнях: «Церковные ведомости»²⁵ та «Церковный вестник»²⁶. Проте, наприкінці ХІХ ст. – в першій чверті ХХ ст. цей чин набуває великого поширення і в єпархіях РПЦ, тобто поза межами України. З появою Пасії в богослужбовій практиці РПЦ із нею відбуваються певні зміни (в її чинопослідуванні), а саме:

– замість перших чотирьох п'ятниць Великого посту, Пасією починають звершувати (молитися) у недільні дні (починаючи, як правило, не з Неділі Торжества Православ'я, а з другої Неділі – св. Григорія Палами);

– замість давньої практики поєднання Пасії з малим повечір'ям, з'являється і утверджується звичай звершувати (молитись) її в чині великої вечірні (після світи тихий і великого прокімена, або після стихир на стиховні);

– до Пасії додають акафіст страстям Христовим, який у сучасній практиці (РПЦ) є невід'ємною частиною Пасії або Служби з Акафістом Божественним страстям Христовим.

Ці зміни в чинопослідуванні Пасії з часом були прийняті УПЦ, а також деякі з них були прийняті і впровадженні іншими церквами київської традиції. Після ІІ Світової війни, в УПЦ звичай звершувати чин Пасії в недільні дні Великого посту, в чині великої вечірні, стає домінуючим. Проте, він починає також звершуватися вже на вечірні не тільки після *Світе тихий* і великого прокімена, але також після стихир на стиховні. Важливо зауважити, що в РПЦ не існувало упорядкованого єдиного офіційного видання даного богослужіння до 2000 року²⁷.

У 2000 році видавництво Московської Патріархії видає упорядкований офіційний чин служіння цього богослужіння по благословенню святійшого

²¹ С. Булгаков. *Настольная книга*, с. 557.

²² Г. Дьяченко. *Полный церковно-славянский словарь*, т. 1, с. 409.

²³ К. Никольский. *Пособие к изучению Устава Богослужения Православной Церкви*. Санкт-Петербург 1900, с. 585.

²⁴ К. Слепинин. *Азы православия*. Санкт-Петербург 1997, с. 48-49.

²⁵ Обряд пасии в Юго-Западномъ крае // *Церковные ведомости* (1899/13) 543–544.

²⁶ Летопись церковной и общественной жизни въ Россіи // *Церковный вестник* (1904/13) 406-407.

²⁷ Див.: Доклад архиепископа Бронницкого Тихона, председателя Издательского Совета Московского Патриархата, главного редактора Издательства Московской Патриархии (за 1997–2000 годы) // <https://mospat.ru/archive/page/sobors/2000-2/378.html> (23.04.2013).

патріарха московського і всія Русі Алексія II у книзі (великого та малого форматів) під назвою: «Пассия или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым»²⁸. На початку книги у передмові поданий короткий історичний екскурс про чинопослідування Пассії та порядок його звершення в РПЦ. Богослужбовий текст Пассії у книзі надрукований церковнослов'янським шрифтом, в два кольори (червоним і чорним), прикрашений вишуканими рамками, буквицями і кінцівками. Перевидання: 2003 р.²⁹, 2005³⁰, 2006³¹, 2009³², 2012³³ та 2014 р.³⁴. У передмові подано коротку історичну нотатку про чинопослідування Пассії та порядок його звершення в РПЦ.

Згідно офіційного видання РПЦ, *Пассія* звершується ввечері чотирьох неділь Великого посту. Як правило, починаючи не з Неділі Торжества Православ'я, а з другої – св. Григорія Палами³⁵. Перед великою вечірнею, яка звершується в неділю ввечері, на середину храму ставиться велике Розп'яття. Слідує початок вечірні звичайний. Після «Свѣтѣ ти́хій» є вхід заради великого прокімна. На стиховні, на «Сла́ва, ѿ ны́нѣ» співається стихира Великої П'ятниці «Тебѣ, ѡдѣшцагола свѣтомъ ѡкв ризою». Під час співу цієї стихирі відкриваються царські ворота і (предстоятелем) виноситься Євангеліє, яке покладається на аналой посередині храму перед Розп'яттям Хреста; опісля відбувається повне кадіння храму³⁶. Після закінчення кадіння і співу стихирі слідує, якщо забажає предстоятель, акафіст «Бѣ́жественнымъ Свѣ́томъ Хрѣ́товымъ творѣніе свѣ́тла Інокѣ́нта», який як правило співає не тільки хор, але й усі

²⁸ Див.: Доклад архиепископа Бронницкого Тихона; також: *Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым*. Москва: Издательство Московской Патриархии 2000.

²⁹ *Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым*. Москва: Издательство Московской Патриархии 2003.

³⁰ *Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым*. Москва: Издательство Московской Патриархии 2005.

³¹ *Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым*. Москва: Издательский совет Русской Православной Церкви 2006.

³² *Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым*. Москва: Издательский совет Русской Православной Церкви 2009.

³³ *Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстем Христовым. Церковно-славянский шрифт*. Москва: Издательский Совет Русской Православной Церкви 2012.

³⁴ *Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстем Христовым. Проповеди*. Сретенский монастырь 2014.

³⁵ *Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым*. Москва: Издательство Московской Патриархии 2000, с. 5.

³⁶ *Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым*, с. 5-6, 11-14.

вірні. В час звершення акафісту дякон кадить розп'яття, а на 11 ірмосі здійснює мале кадіння³⁷. Після закінчення акафісту, чи якщо його не звершується, то після співу стихирі дякон виголошує: *Вонмемь. Премудрость, та співається прокімен 4 гласу «Раздѣлиша ризы моѧ себѣ* ѿ ѡдежди моеѧ меташа жребїи. Отїхъ: Бже, вже мой, вонми ми, вскъѡ ѡстѧвилъ мл єси»*. Після цього дякон виголошує: «І щоб сподобитися нам вислухати святого Євангеліє...» та інше, як звичайно завжди перед євангельським читанням³⁸.

Перед самим читанням Євангелія хор співає: «*Слава стѣтѣмъ твоимъ, гди*»³⁹. Євангельські розповіді про Страсті Христові читаються у відповідності з поділом здійсненим митрополитом Петром Могилою. Після прочитання Євангелія хор співає «*Слава долготерпѣнїю твоєму, гди*». Після цього співається 15-й антифон служби Великої П'ятниці «*Днесь виситъ на дрѣвѣ*»⁴⁰. По закінченні співу, на солеї виголошується проповідь про страждання Спасителя⁴¹. Далі слідує ектенія «*Помилуй насъ, вже*», після неї виголос: «*Иже мѡлостивъ ѿ чѣвѣколюбцевъ*»⁴², а після неї священник (чи єпископ) читає коліноприклонну молитву *ко Господу Иисусу распятому*. Видання містять дві молитви:

«*На крѣтѣ пригвожденный за ны, иже хрѣтѣ, єдинородный бѣ оца снє, мѡлости, лубвѣ ѿ щедротъ неизчерпаемаъ бєздно*»⁴³;

«*Гди иже хрѣтє, снє бѣ живагѡ, творче нєба ѿ землї, спїсїтелю мїра, сє азъ, недостойный ѿ пачє всѣхъ грѣшнѣїшїй, смиреннѡ квѡлѣна сєрдца моего предъ славою величества твоегѡ преклонивъ, воспѣван крѣтъ ѿ страданїа твоѧ*»⁴⁴.

Священик може читати ці молитви на чотирьох *Пасхїях* поперемінно. По закінченні молитви хор співає стихиру Великої Суботи: «*Прїїдїте, ѡблѣжимъ іѡсїфа прїснопамѧтнаго*»; а священнослужителі, звершивши три земних поклони, прикладаються до Хреста і йдуть до вівтаря. Предстоятель з амвону благословить народ Євангелієм. Священики прикладаються до престолу і закриваються царські двері. Люди після священників роблять три

³⁷ *Пасхія, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым*, с. 6, 14-40.

³⁸ Там само, с. 6, 41.

³⁹ Там само, с. 41.

⁴⁰ Там само, с. 111.

⁴¹ Там само, с. 111, 125-142.

⁴² Там само, с. 111.

⁴³ Там само, с. 112-117.

⁴⁴ Там само, с. 117-119.

земних поклони і прикладаються до розп'яття, за бажанням в цей час настоятель може помазувати освяченим елеєм. Вечірнє богослужіння закінчується згідно звичайного чину вечірні Неділя Святої Чотиридесятниці: після «Нынѣ ѿпѣщашеши» співаються великопосні тропарі: «Бже, дбо, радднса», «Слава: Крѣтителю хртѣвъ, всѣхъ насъ помани», «И нынѣ: Молите за ны, стїи апли» з поклоном, «Подъ твоѣ блгѣтробїе прїбѣглемъ, бже» без поклона, і далі все слідує згідно чину вечірні, та відпуст великий⁴⁵.

У виданнях РПЦ після офіційного богослужбового тексту чину Пассії є також поміщені чотири проповіді, які можуть допомогти священику, який звершує чин Пассії, сказати добру науку своїй пастві⁴⁶. В кінці деяких видань чину Пассії також містяться поставленні на ноти важливі богослужбові частини Пассії⁴⁷.

Незважаючи на те, що сьогодні УПЦ МП користується офіційним виданням тексту чинопослідування Пассії РПЦ в УПЦ МП збереглася також практика звершення Пассії на великому і малому повечір'ї⁴⁸. В Києво-Печерській Лаврі Пассія досі служиться на великому повечір'ї (в п'ятницю ввечері) або на малому (в неділю ввечері). На великому повечір'ї викладений вище чин Пассії буває після Слава в вишних Богу: на Слава, и ныне співається Тебе Одтѣюцагося, потім читається належне Євангеліє та стихира Приидите, ублажим», далі проповідь і наступне згідно чину повечір'я, а наприкінці малий відпуст⁴⁹.

Незважаючи на те, що Пассія залишається приватним чинопослідуванням, вона вже знайшла своє вагоме місце в сучасній практиці великопостного богослужіння РПЦ та УПЦ МП і стала традиційною особливістю в час Великого посту.

У той же час у храмах УАПЦ, УПЦ КП та УГКЦ сьогодні відправляється так звана «модернізована» Пассія, або Чин Божественних Страстей Христових. Модернізована Пассія — це використання літургійних текстів Страсного четверга, п'ятниці і суботи з метою наблизити вірних до участі в таїнстві страждань і воскресіння Христа, до якого прямує цілий період Великого

⁴⁵ Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым, с. 121–122.

⁴⁶ Там само, с. 125–142.

⁴⁷ Див.: Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым. Москва 2003, с. 147–173.

⁴⁸ Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым. Москва 2000, с. 4.

⁴⁹ Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым. с. 4–5. (Пассия, или чинопоследование с акафистом Божественным Страстям Христовым. Москва 2003, с. 6–7).

посту. Модернізована Пасія вже має мало спільного з первісним задумом її включення в мале повечір'я. Це є самостійне богослужіння з власним чином. У вступі до кожного із видань Пасії вище згаданих Церков пояснюється, що чин Пасії встановив в Україні архимандрит Києво-Печерського монастиря Петро Могила на початку XVII ст. Через те, що хоча існувало декілька видань цього богослужіння в УАПЦ, але не існувало єдиного офіційного видання, видавництво прес-служби Патріархії УАПЦ упорядковувало дане богослужіння на основі попередніх видань Чикаго 1963 року⁵⁰ та Детройту 1981 року⁵¹ і видало його 2008 р⁵². Згідно цього видання Пасія звершується ввечері у перші чотири п'ятниці Великого посту.

Чин Пасії згідно видання 2008 року виглядає наступним чином: початок звичайний, псалом 50 (або 142); після псалма стихира Великої П'ятниці «Тебе, що вдягаєшся в світло, як ризу». Під час співу цієї стихирі священник в чорних ризах відкриває царські двері і, винісши на середину Церкви св. Євангеліє, зі свічкою в руках обкаджує його, а також вівтар і весь храм⁵³. Після цього слідує виголос священника: *І щоб сподобатися нам вислухати святого євангелія* та інше, як звичайно завжди перед євангельським читанням. Перед самим читанням Євангелія хор співає: «Слава Страстям Твоїм, Господи», а після читання – «Слава довготерпінню Твоєму, Господи». Євангельські розповіді про Страсті Христові читаються у відповідності з поділом, здійсненим архимандритом Петром Могилою. Після Євангелія священник виголошує проповідь на тему страждань Христових. Далі в чинопослідуванні слідує потрійна ектенія, як на молебні, та відпуст звичайний (*Христос, що знуцання й катування, і хрест і смерть перетерпів за спасіння світу*). Опісля священник заносить у вівтар Євангеліє, а хор співає стихиру «Прийдіть, вшануймо Йосифа незабутнього», священник і люди стають на коліна і поклоняються Стражданню Христовим⁵⁴.

В УАПЦ також існував чин Пасії, який кардинально відрізнявся від трьох вище названих видань (Чикаго 1963, Детройт 1981 та Київ–Тернопіль 2008), він був вміщений у книзі під назвою Служби Великого Посту, що була видана у Львові 2002 року⁵⁵. Цей чин Пасії базувався на Ніжинському виданні 2001 року⁵⁶ УПЦ КП, проте має деякі відмінності у структурі.

⁵⁰ Служба на поклони: Канон Св. Андрія Критського: Пасія. Чикаго 1963.

⁵¹ Служба на поклони: Канон Св. Андрія Критського: Пасія. Детройт 1981.

⁵² Великий Канон Св. Андрія Критського. Пасія. Київ–Тернопіль 2008.

⁵³ Там само, с. 26–27.

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ Служби Великого Посту. Львів 2002.

⁵⁶ Служба на поклони з канонам святого Андрія Критського на перший тиждень Великого Посту. Пасія. Ніжин 2001.

В УПЦ КП на сьогодні немає офіційного тексту чину Пассії. Та чин Пассії можемо побачити у Ніжинському 2001⁵⁷ та Луцькому 2009⁵⁸ року видань УПЦ КП. Згідно цих видань *Пассія* не є складовою частиною малого повечір'я, великого чи вечірні, а є самостійною службою з власним чином. В той же час варто підкреслити, що ніжинське видання 2001 року говорить, що Пассія відправляється у перші чотири п'ятниці Великого посту, а луцьке видання 2009 року – у другу, третю, четверту й п'яту п'ятниці Великого посту (а де важче зібрати людей серед тижня, то у неділю ввечері). Луцьке видання 2009 року також зауважує, що правити це богослужіння можна й будь-якої п'ятниці чи середі протягом року (окрім загальниць). Попри те Пассія як у Михайлівському Золотоверхому соборі, так і Володимирівському УПЦ КП у Києві сьогодні служиться у поєднанні з вечірнею і зводиться фактично лише до самого читання Євангелія про Страсті Христові⁵⁹. Після молитви Єфрема Сиріна хор співає стихиру «Коли славні ученики умиванням ніг на вечері просвіщалися», після якої священнослужителі виходять на середину храму, виносячи Євангеліє. Архиерей звершує кадіння, по цьому слідує прокімен «Поділили собі Мої ризи, і за одержу Мою кидали жереб». Перед читанням Євангелія хор співає «Слава Страстям Твоїм, Господи», а після читання – «Слава довготерпінню Твоєму, Господи». По прочитанні Євангелія виголошується проповідь про страждання Спасителя. Під час співу стихири «Прийдіть, вшануймо Йосифа незабутнього» всі цілують Розп'яття⁶⁰.

В УГКЦ в ХХ столітті Пассія служилася досить рідко, оскільки у переважній більшості храмів УГКЦ служилась «Хресна Дорога». Після виходу УГКЦ з підпілля деякі священники перейняли практику служіння *Пассії* від православних, і врешті продовжили її в греко-католицькій богослужбовій практиці. Через те, що не було в той час, та й немає до сьогодні в УГКЦ офіційного, затвердженого і виданого тексту чину Пассії, то священники УГКЦ користуються різними православними текстами чину Пассії чи текстами власного доробку, які уклали на основі різних православних видань. Так в архикафедральному Соборі св. Юра служиться Пассія, яку уклав о. Зеновій Павлиш⁶¹ на основі існуючих у соборі чинів *Пасії*⁶². У львівському храмі

⁵⁷ *Служба на поклони з канонем святого Андрія Критського.*

⁵⁸ *Пасії. Страсний хресний хід.* Луцьк 2009.

⁵⁹ Записано зі слів намісника Києво-Михайлівського Золотоверхого монастиря високопреосвященного Димитрія, архієпископа Переяслав-Хмельницького (УПЦ КП) в 2010 році.

⁶⁰ Там само.

⁶¹ Отець Зеновій Павлиш був адміністратором в архикафедральному Свято-Юрському УГКЦ з 1991 до 1995 рр., тепер є сотрудником при львівському храмі Різдва Пресвятої Богородиці.

Преображення УГКЦ сьогодні служиться Пассія, яку уклав о. парох Ярослав Чухній на основі існуючих у храмі чинів Пассії та видав її для приватного вжитку своєї парафії⁶³. Хоча в УГКЦ немає офіційного затвердженого видання чину Пассії, одним з відомих друкованих видань УГКЦ, де міститься це чинопослідування, є «Молитовник семінариста», виданий Дрогобицькою Духовною Семінарією⁶⁴. Чин Пассії у цьому виданні базується на львівському виданні 2002 р. УАПЦ, проте має деякі відмінності. Хотів би зауважити, що згідно кодексу канонів Східних Церков, а саме канону 656 § 1–2, а також Інструкції про впорядкування книговидання в УГКЦ⁶⁵, для звершення цього богослужіння у храмах УГКЦ є потреба офіційного потвердженого церковного тексту.

До тепер, як бачимо, не існує загальноприйнятого чину Пассії для різних Церков Східного обряду в Україні. Чин Пассії звершується найчастіше відповідно до того чи іншого місцевого звичаю. УПЦ МП та УАПЦ підготували на основі сучасної літургійної практики видання для упорядкування звершення цього чину на своїх парафіях. УПЦ КП та УГКЦ ще не має офіційних друкованих видань цього богослужіння, тому в різних парафіях можна побачити досить відмінні його варіанти.

Дискусії, щодо богослужіння Пассії у сучасній літургійній практиці церков київської традиції

В сучасній богослужбовій практиці українських церков щодо звершення богослужіння Пассії ведуться дискусії. Дехто виступає проти її звершення, покликаючись на її західне походження і називаючи католицьким нововведенням⁶⁶. Проте думка, що Пассія є виключно католицьким богослужінням, перенесеним в ґрунт Православ'я, є глибоко помилковою і невірною. У чинопослідуванні цієї служби не має жодного католицького піснеспіву чи тексту, які б суперечили православної догматиці. Всі піснеспіви взяті з Постової Тріоди – служб Великої П'ятниці та Великої Суботи за візантійським обрядом.

---

⁶² Пассія або Чин Божественних Страстей Христових // *Архикатедральний Собор Святого Великомученика Юрія*. Львів (на правах рукопису).

⁶³ Пассії, або Чин божественних страстей Христових // *Храм Преображення* (на правах рукопису).

⁶⁴ Пассії, або Чин божественних страстей Христових // *Молитовник семінариста*. Дрогобич 2009, с. 138–155.

⁶⁵ *Інструкція про впорядкування книговидання* / Богословський відділ патріаршої курії УГКЦ. Київ 2011, с. 19, пункт 10.

⁶⁶ К. Слепінин. *Азы Православия*, с. 48-49.

Важливо підкреслити, що у західному варіанті пассійні богослужіння (тобто католицькі Містерії, Пассіони, Хресні Дороги та ін.) традиційно відрізнялися і відрізняються від східних своєю яскравою емоційністю і образним представленням. Вони торкаються головним чином зони чуттєвості і викликають у людини відчуття сопричастя з історичним моментом. Головним результатом цього співпереживання стає спроба зрозуміти, що відчував Христос у момент несення Хреста, залишений учнями і оплакуваний натовпом, яких мук зазнав Він на Хресті в момент Розп'яття і т. д. Через подібні переживання, відчувши увесь жах останніх днів земного життя Христа, усвідомивши і свою провину за смерть Христа, людина у західній Церкві повинна усвідомити власну гріховність і прийти до покаєння. Однак подібні душевні переживання не завжди можуть бути щиро духовними, оскільки нагадують більше відчуття глядача в партері театру, який хоча може глибоко і щиро співпереживати талановито поставленій виставі, але при цьому може залишатися байдужим до власного духовного стану.

У православній версії Пассія також представляє собою послідовне читання євангельських оповідей, які розповідають про останні дні й години земного життя Спасителя, проте у Східній Церкві вона отримала новий характер, відмінний від Західної Церкви. Це вже не релігійна драма чи ораторія з переважанням музичного елемента, а церковне богослужіння з характерними ознаками православного богослужбового обряду⁶⁷.

Головним і першочерговим значенням в цьому богослужінні для православного християнина є слова і зміст молитви, а не лише емоційне переживання причастності історичному моменту. Служба Пассії переносить нас в ті далекі часи, коли Господь страждав на Хресті; вказуючи на образ Христових Страждань і Смерті, спонукує знову відчути і зрозуміти дивовижну глибину Христового подвигу в час, коли найгостріше відчуваємо потребу свого спасіння.

Дехто з священників висловлюється і проти служби Пассії – через відсутність згадок про неї в Типіконі. Проте пізні її виникнення не є підставою думки, що вона суперечить духу чи букві церковного Уставу і не має права на існування.

Потрібно зауважити, що попри необґрунтовані згадані вище претензії щодо звершення богослужіння Пассії, існують також і обґрунтовані твердження на адресу цього богослужіння. До слухних тверджень про богослужіння Пассії можна віднести закиди, щодо звершення його по п'ятницях та неділях чи тільки по неділях, починаючи з другого тижня Великого посту,

---

⁶⁷ Див.: П. У. Чинопоследование Пассии, с. 56–57.

через те, що у його чинопослідуванні вживаються піснеспіви, котрі ілюструють події Великої П'ятниці, які порушують логіку і порядок церковних служб і спричиняються до плутанини перебігу тих далеких подій, які пропонує нам Устав для молитовного співпереживання впродовж Великого посту. Та все ж звершення Пассії ввечері в недільні дні Великого посту набуває певної логіки і виправдання. Після невеликого відпочинку вірні, йдучи шляхом посту, знову зосереджуються для подальшого постового ділання, оскільки вечірня неділі – це вже літургійний день понеділка. Пассія знову нагадує вірним зміст головної мети посту: покаяння і приведення своєї духовної подоби до стану сопричастя Пасхальній радості Воскресіння Христа Спасителя.

Важливо знати, що Пассія була й залишається до сьогодні приватним богослужінням українських церков, а священник-настоятель тієї чи іншої церкви, сам має вирішувати, служити цю службу в часі Великого Посту чи ні.

Слід взяти до уваги, що богослужіння Пассії зародилося у Київській Церкві у XVII ст. і традиційно користувалося широкою популярністю, тож має право на існування в українських церквах.

Природнім місцем звершення богослужіння Пассії, на відміну від Хресної Дороги⁶⁸, є Храм. Звершення чинопослідування Пассії перед розп'яттям Христовим у храмі не тільки не суперечить літургійній богословії, а навпаки, привертає увагу до Хреста Господнього як найголовнішого символу Христової віри.

Служба Пассії знаходила і знаходить живий молитовний відгук у серцях віруючих, які не шукають в цій службі суперечностей до Типікону, а намагаються зрозуміти для себе її істинний сенс. С. Булгаков зауважує, що Пассії приносять глибоке задоволення релігійним потребам вірним і служать засобом для їх істинно-християнського виховання⁶⁹. Тож варто переглянути існуючі тексти Пассій і видати єдиний офіційно затверджений текст цієї служби.

---

⁶⁸ Хресна дорога почала звершуватися в Єрусалимі як хода богослужіння по місцях, якими йшов Ісус Христос на Голгофу, і так вона здійснюється до сьогодні. Власне тому природним місцем здійснення богослужіння стацій хресної дороги звичайно не може бути храм, а лише певні визначені зупинки в місті, селі чи довкола храму. Можна навіть з катехитично-педагогічною ціллю здійснювати хресну дорогу перед дверима входу в Храм на сходах, де можна вживати і змінювати відповідні зображення стацій. Коли є неможливо здійснити *хресну дорогу* поза храмом, на прохання вірних її може здійснити священник і в східному храмі, але звичайно на одному місці, оскільки при богослужінні у візантійсько-слов'янському обряді священник завжди має бути зверненим на схід. Для звершення цього чинопослідування може обратися місце перед Розп'яттям Ісуса Христа, що традиційно виставляється в храмі під час Великого Посту, чи навіть перед тетраподом також з Розп'яттям.

⁶⁹ С. Булгаков. *Настольная книга*, с. 557.